

2. Sieć osadnicza, funkcje gminy, środowisko kulturowe

2.1. Sieć osadnicza, funkcje gminy

Sieć osadniczą w gminie tworzy 12 miejscowości wiejskich wchodzących w skład 6 sołectw.

Pod względem układów przestrzennych wsie mają charakter ulicówek i wielodrożnic. Występuje też charakterystyczna zabudowa osadnictwa leśnego.

Wsie pełnią funkcję obsługi leśnictwa i częściowo rolnictwa

Białowieża jako lokalny ośrodek rozwoju pełni różne funkcje tj:

- turystyki międzynarodowej, krajowej i regionalnej,
- usług ponadlokalnych z zakresu : nauki, szkolnictwa średniego, kultury i administracji specjalnej,
- obsługi leśnictwa,
- administracji samorządowej i gospodarczej.

Do podstawowych preferencji rozwoju Białowieży zalicza się naukę o znaczeniu krajowym i światowym, urządzenia oraz funkcje ochrony środowiska i związane z tym funkcje obsługi turystyki.

Do podstawowych funkcji gminy należą :

- funkcje ochrony środowiska o znaczeniu światowym,
- obsługi ruchu turystycznego,
- obsługi leśnictwa,
- rolnicze

2.2 Środowisko kulturowe

2.2.1. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków

Z terenu gminy Białowieża do rejestru zabytków wpisano :

1. Układ ruralistyczny, dec. nr Kl. WKZ-5340/2/77 z 14 .01.1977 r., nr rej. 386
2. Zespół cerkwi prawosławnej par. pw. Św. Mikołaja Cudotwórcy:
 - a. cerkiew, dec. nr Kl. III-680/1/68 z 18.08.1969 r., nr rej. 321,
 - b. plebania, dec. nr Kl. WKZ-680/19/75 z 23.10.1975 r. nr rej. 369,
3. Cerkiew prawosławna cmentarna pw. śś. Cyryla i Metodego, dec. nr Kl. WKZ-5340/25/77 z 19.10.1977 r., nr rej. 409,
4. Kapliczka prawosławna, ul. Sportowa, dec. nr Kl. WKZ-5340/32/79 z 9.08.1979 r., nr rej. 456,
5. Zespół kościoła par. pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus:
 - a. kościół, dec nr Kl. WKZ-5340/19/80 z 4.03. 1980 r., nr rej. 498,
 - b. plebania, dec. nr Kl WKZ-5340/20/80 z 4.03. 1980 r., nr rej. 499,

6. Zespół dworca kolejowego Białowieża Towarowa:
 - a. dworzec, dec. nr Kl. WKZ-5340/12/86 z 30.12. 1986 r., nr rej. 626,
 - b. wieża ciśnień, dec. nr Kl. WKZ- 5340/23/88 z 20.12. 1988 r., nr rej. 711,
7. 2 leśniczówki wraz z otaczającym terenem, ul. Wojciechówka 4, dec. nr WKZ-5340/17/94 z 28.04.1994 r., nr rej. 797,
8. Zespół Nadleśnictwa Jagiellońskie:
 - 2 leśniczówki, - wozownia ze stodołą – bud. gospodarczy, dec. nr WKZ-5340/15/90 z 26.01.1991 r., nr rej. 740,
9. Zespół Parku Dyrekcyjnego:
 - a. 7 domów (n-ry 7,8,10,11,13,15,19), dec. ne Kl. WKZ-5340/11/89 z 29.12.1986 r., nr rej. 625,
 - b. park, dec. nr Kl. WKZ-5340/4/79 z 18.12.1986 r., nr rej. 438,
10. Pozostałości zespołu carskiej rezydencji myśliwskiej:
 - a. dworek myśliwski, tzw. leśniczówka, dec. nr Kl WKZ-5340/34/79 z 16.08. 1979 r., nr rej. 458,
 - b. dom hofmarszalski, dec. nr Kl. WKZ-5340/2/81 z 20.10.1981 r., nr rej. 502,
 - c. dom szoferów, dec. nr Kl. WKZ-5340/15/85 z 19.12.1985 r., nr rej. 612,
 - d. dom jegierski, dec. nr Kl. WKZ-5340/6/80 z 24.03.1980 r., nr rej. 485,
 - e. stajnia z powozownią, dec. nr Kl. WKZ-5340/6/85 z 18.12.1985 r., nr rej. 603,
 - f. magazyn, dec. nr Kl. WKZ-5340/37/79 z 20.08.1979 r. nr rej. 461,
 - g. łaźnia, ob. dom, dec. nr Kl. WKZ-5340/14/85 z 23.12.1985 r., nr rej. 611
 - h. młyn wodny, dec. nr Kl. WKZ-5340/7/80 z 26.03. 1980 r., nr rej. 486,
 - i. park, dec. nr Kl. WKZ-680/1/75 z 28.02.1975 r., nr rej. 351,
 - j. brama pałacowa, dec. nr Kl. WKZ-5340/3/81 z 20.10.1981 r., nr rej. 503
11. Zespół budownictwa ludowego, ul. Zastawa: - 2 domy, - stodoła ze spichlerzem – 2 wiatraki (koźlaki), - łaźnia, - warsztat, dec. nr WKZ-5340/9/92 z 30.12.1992 r., nr rej. 765,

2.2.2. Obiekty o wartościach historyczno-kulturowych

Na terenie gminy znajdują się także obiekty o wartościach historyczno-kulturowych nie objętych decyzjami konserwatorskimi, jednakże będących także w kręgu zainteresowania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Są to budynki, cmentarze oraz stanowiska archeologiczne.

- a) Budynki i inne obiekty o wartościach historyczno-kulturowych podane łącznie z obiektami zabytkowymi wymienionymi w pkt. 2.21., ponieważ podniesienie ich do rangi zabytków nie oznacza, iż przestają one być obiektami o wartościach historyczno – kulturowych.

w. BIAŁOWIEŻA

UKŁAD URBANISTYCZNY, XVII-XIX.

1. Zespół Kościoła Par. P.W. Św. Teresy od dzieciątka Jezus :

a) kościół, mur., 1927-1935, *arch. Borys Zinserling*, remont. i wykończony 1976 r.

b) plebania, mur., 1933, *arch. Borys Zinserling*

2. Zespół Cerkwi Prawosławnej Par. P.W. Św. Mikołaja Cudotwórcy :

a) cerkiew, mur., 1889-1893,

b) stróżówka (w ogrodzeniu), mur., 1889-1893,

c) ogrodzenie z bramami, mur., 1889-1893,

d) dom duchowieństwa prawosławnego, drewn., k. XIX.

3. Cerkiew Gr.-Kat., ob. Prawosławna cmentarna p.w. śś. Cyryla i Metodego, drewn., 1873, przebud.

4. Kaplica Baptystów, ul. Zaulek Rudników (róg ul. Tropinka), drewn., ok. 1930.

5. Kapliczka Prawosławna, ul. Sportowa, drewn., ok. 1900.

6. Zespół Szkoły,

a) budynek I, ul. Parkowa nr 3, drewn., 2 poł. XIX,

b) budynek II, ul. Gen. Waszkiewicza nr 2, drewn., 2 poł. XIX,

c) budynek III, ul. Gen. Waszkiewicza nr 6, drewn., 2 poł. XIX.

7. Zespół Dworca Kolejowego Białowieża Towarowa :

a) dworzec, drewn., k. XIX,

b) budynek kasy, ob. PTTK, ul. Kolejowa, drewn., ok. 1900,

c) dróżniczówka, ob. dom mieszkalny, ul. Parkowa nr 7, drewn., 1918-1939

d) 2 magazyny kolejowe, drewn., k. XIX,

e) magazyn kolejowy, mur., k. XIX,

f) wieża ciśnień, mur., k. XIX,

g) szaleć, drewn., k. XIX

8. Osiedle Mieszkaniowe Pracowników Kolei przy dworcu Białowieża Towarowa :

a) 4 domy i obora, drewn., k. XIX,

b) dróżniczówka, drewn., k. XIX,

c) pompownia wody, ob. magazyn, mur., k. XIX

9. Drogomistrzówka, ob. dom mieszkalny, ul. Olgi Grabiec nr 71, drewn., l. 30 XX, remont.

10. 3 Przepusty Kolejowe na drodze do Hajnówki, żelbet., 1912-1914.

11. Zespół Budynków Parku Dyrekcyjnego, ul. Park Dyrekcyjny, wł. Nadleśnictwo Białowieża:

- a) budynek zarządu puszczy, ob. Instytut Badań Leśnictwa i mieszkania, mur., k. XIX, remont.,
- b) zagroda nr 4a:
 - dom, drewn., pocz. XX,
 - stolarnia i garaż, drewn., l. 30 XX,
- c) zagroda nr 13:
 - dom, drewn., k. XIX, remont.,
 - 2 budynki gospodarcze, drewn., l. 30 XX,
- d) zagroda nr 15:
 - dom, drewn., k. XIX,
 - garaż, drewn., l. 30 XX,
 - drewutnia, drewn., l. 30 XX,
 - piwnica, drewn., l. 30 XX,
- e) 9 domów nr 7-12, 14 i 21, drewn., k. XIX (dom nr 7 z 1893, dom nr 11 z ok. 1890),
- f) dom, drewn., l. 20 XX,
- g) park krajobrazowy, 1890, *proj. Walerian Kronenberg*, powiększony 1935, przekomponowany l. 60 i 70 XX.

12. Zespół Budynków Nadleśnictwa Białowieża, ul. Wojciechówka nr 1

- a) leśniczówka I, mur., 1927,
- b) leśniczówka II, mur., 1927,
- c) stróżówka, drewn., l. 20 XX,
- d) obora, drewn., l. 20 XX,
- e) stodoła z oborą, drewn., l. 30 XX,
- f) stodoła, drewn., l. 20 XX,
- g) magazyn, mur.-drewn., l. 30 XX,
- h) 2 magazyny, drewn., l. 30 XX,
- i) garaż, drewn., l. 30 XX,
- j) park, 1921

13. Zespół Budynków Nadleśnictwa Jagiellońskie, wł. Nadleśnictwo Białowieża :

- a) leśniczówka I, mur., ok. 1925,
- b) leśniczówka II, mur., ok. 1925,
- c) stodoła I, drewn., ok., 1925,
- d) stodoła II, drewn., ok. 1925,
- e) budynek gospodarczy, ob. stajnia, drewn., ok. 1925,

14. Budynek Nadleśnictwa, ob. dom mieszkalny, ul. Krzyże nr 29, drewn., 2 poł. XIX, remont. 1934.

15. Zespół Leśniczówki „Dziedzinka”, wł. OHRZ i BPN w Białowieży:

- a) leśniczówka, ob. dom mieszkalny, drewn., l. 30 XX,
- b) stodoła, drewn., l. 30 XX,

c) piwnica, drewn., l. 30 XX.

16. Gajówka, ul. Krzyże nr 31, wł. Nadleśnictwo Białowieża, drewn., l. 20 XX.

17. Pozostałości Zespołu Cesarskiej Rezydencji Myśliwskiej,
ul. Parkowa, wł. BPN:

a) dworek myśliwski cara Aleksandra II, tzw. leśniczówka, drewn., 1846,
rozbud. k. XIX, ob. remont.,

b) dom hofmarszalski, mur., 1889-1894, *arch. Nosalewicz* (lub
Niesalewicz),

c) dom szoferów, ob. dom mieszkalny nr 3, mur., 1889-1894,

d) dom jegierski, ob. poczta i Państwowy Dom Dziecka, mur., k. XIX, *proj.*
Walerian Kronenberg,

e) pozostałości tzw. małego domu jegierskiego, ob. dom mieszkalny nr 7,
mur., 1904,

f) dom nr 4, drewn., k. XIX,

g) dom nr 9, drewn., k. XIX,

h) stajnia i powozownia, ob. Dom Wycieczkowy PTTK, mur., 1889-1894,

i) 2 magazyny, drewn., l. 20 XX,

j) magazyn, drewn., 1889-1894,

k) łaźnia, ob. dom mieszkalny nr 2, k. XIX,

l) piwnica obok łaźni, mur., XIX,

m) garaż, drewn.-mur., l. 20 XX,

n) młyn wodny, ob. nie użytkowany, mur., k. XIX,

o) obelisk w parku, kam., 1752,

p) brama pałacowa, mur., k. XIX,

r) brama wjazdowa, drewn., l. 30 XX,

s) park, 1895, *proj. Walerian Kronenberg*.

ul. Browka

18. Dom nr 2, drewn., k. XIX.

ul. Gabiec

19. Dom nr 11, drewn., k. XIX.

20. Dom nr 20, drewn., k. XIX

21. Dom nr 22, drewn., po 1945.

22. Dom nr 43, drewn., pocz. XX.

ul. Kolejowa

23. Dom nr 17, ob. Biuro Obsługi Ruchu Turystycznego PTTK, drewn., k.
XIX, przebud. l. 70 XX, remont. l. 80 XX

ul. Krzyże

24. Dom nr 4, drewn., pocz. XX.

25. Dom nr 6, mur., l. 20 XX.

26. Dom nr 17, drewn., 1882.

ul. Meleszkowska

27. Dom nr 37, drewn., l. 20 XX. ul. Parkowa
28. Dom nr 1, drewn., l. 20 XX.
29. Dom nr 5, ob. nie użytkowany, drewn., l. 30 XX.
ul. Podolany I
30. Dom nr 29, drewn., pocz. XX.
31. Dom nr 32, drewn., pocz. XX
ul. Podolany II
32. Dom nr 21, drewn., pocz. XX.
33. Dom nr 28, drewn., 2 dek. XX, przebud. po 1945.
34. Dom nr 29, drewn., pocz. XX.
35. Dom nr 31, drewn., pocz. XX
36. Dom nr 33, drewn., ok. 1920.
37. Dom nr 35, drewn., ok. 1920.
38. Dom nr 40, drewn., l. 20 XX, remont. 1990
39. Dom nr 44, drewn., k. XIX.
40. Dom nr 45, drewn., pocz. XX.
ul. Polna
41. Dom nr 4, drewn., pocz. XX.
42. Dom nr 5, drewn., pocz. XX.
43. Dom nr 13, drewn., pocz. XX, remont. 1990.
44. Dom nr 17, drewn., pocz. XX.
ul. Sportowa
45. Dom nr 4, drewn., ok. 1910.
46. Dom nr 11, drewn., poł XIX
ul. Tropinka
47. Dom nr 30, drewn., l. 20 XX
48. Dom nr 31a, drewn., ok. 1910.
49. Dom nr 31b, drewn., ok. 1910.
50. Dom nr 45, drewn., l. 30 XX.
51. Dom nr 52, drewn., 1930
52. Dom nr 57, drewn., 1924.
53. Dom nr 67, drewn., ok. 1930
54. Dom nr 76, drewn., 1935.
55. Dom nr 78, drewn., l. 20 XX.
56. Dom nr 83, drewn., l. 20 XX.
57. Dom nr 90, drewn., l. 20 XX
58. Dom nr 96, drewn., l. 20 XX.
59. Dom nr 103, drewn., pocz. XX
60. Dom nr 119, drewn., k. XIX.
ul. Gen. Waszkiewicza
61. Dom nr 3, drewn.-mur., l. 20 XX.
62. Dom nr 10, drewn., pocz. XX.
63. Dom nr 10a, drewn., k. XIX.

64. Zagroda nr 13

a) dom, drewn., k. XIX,

b) obora, drewn., k. XIX.

65. Dom nr 14, drewn., k. XIX.**66. Dom nr 17**, drewn., k. XIX.**67. Dom nr 22**, mur., 1925.**68. Dom nr 27**, mur., 1920.**69. Zagroda nr 29:**

a) dom, drewniany, k. XIX,

b) obora, drewniana, k. XIX.

70. Dom nr 30, drewn., k. XIX**71. Dom nr 31**, drewn., k. XIX.**72. Dom nr 37**, drewn., k. XIX**73. Dom nr 38**, ob. sklep, drewn., pocz. XX**74. Dom nr 40**, drewn., ok. 1920, remont. i rozbud. 1990.**75. Dom nr 41**, drewn. k. XIX.**76. Dom nr 46**, mur., ok. 1920.**77. Dom nr 48**, drewn., 1914.**78. Dom nr 51**, drewn., l. 20 XX.**79. Dom nr 51a**, drewn., l. 20 XX.**80. Dom nr 56**, drewn., ok. 1920.**81. Dom nr 59**, drewn., l. 20 XX.**82. Dom nr 62**, drewn., l. 20 XX.**83. Dom nr 71**, drewn., l. 20 XX.**84. Dom nr 74**, ob. UG, mur., 1929.**85. Dom nr 77**, drewn., l. XX.**86. Dom nr 81**, drewn., ok. 1920.**87. Dom nr 91**, drewn., pocz. XX.**88. Zagroda nr 93:**

a) dom, drewn., k. XIX,

b) obora, drewn., l. 20 XX.

89. Dom nr 94, drewn., ok. 1900.**90. Dom nr 103**, drewn., l. 20 XX.**91. Dom nr 109**, drewn., ok. 1925.**92. Dom nr 120**, drewn., po 1918.**93. Dom nr 129**, drewn., l. 30 XX**94. Dom nr 131**, drewn., 1924.**95. Dom nr 134**, drewn., ok. 1920.**96. Dom nr 136**, drewn., 2 dek. XX.**97. Dom nr 138**, drewn., 2 dek. XX**98. Dom nr 139**, drewn., 1918**99. Dom nr 145**, drewn., l. 20 XX.**100. Dom nr 148**, mur., 1911, spalony 1914, cz. odbud. 1919

101. Dom nr 170, drewn., l. 20 XX, przebud.

102. Dom nr 175, drewn., pocz. XX

103. Dom nr 179, drewn., ok. 1920.

104. Dom nr 181, drewn., 1928.

105. Dom nr 185, drewn., pocz. XX.

106. Dom nr 187, drewn., l. 20 XX.

107. Dom nr 216, drewn., l. 20 XX.

ul. Zastawa

108. Zespół Obiektów Budownictwa Białoruskiego,

a) dom, drewn., 1897, przeniesiony z Białej l. 80 XX,

b) stodoła, drewn., l. 50 XX, przeniesiona z Koszel 1987,

c) spichlerz, drewn., przed 1939,

d) wiatrak koźlak, drewn., l. 30 XX, przeniesiony z Orli l. 80 XX,

e) wiatrak koźlak, drewn., 1925 przeniesiony z Kotłów l. 80 XX.

109. Zespół Budynków Angielskiej Spółki Eksploatacyjnej „Century”,

ul. Centura:

a) budynek I zarządu, wł. ZOZ w Hajnówce, drewn., 1937,

b) budynek II zarządu, wł. ZOZ w Hajnówce, drewn., l. 30 XX,

c) 8 domów nr 3 i 4-10 i budynek gospodarczy przy domu nr 3, drewn., l. 30 XX,

d) wieża ciśnień, wł. Nadleśnictwo Białowieża, drewn., l. 30 XX.

w. CZERLONKA

110. Dworzec Kolejowy, drewn., l. 50 XX.

111. Dom nr 1, wł. Nadleśnictwo Białowieża, drewn., l. 30 XX.

112. Dom nr 7, wł. Nadleśnictwo Białowieża, drewn., l. 30 XX.

113. Dom nr 9, wł. Nadleśnictwo Białowieża, drewn., l. 30 XX.

114. Dom nr 10, wł. Nadleśnictwo Białowieża, drewn., l. 30 XX.

115. Dom nr 11, wł. Nadleśnictwo Białowieża, drewn., l. 30 XX.

w. TEREMISKI

116. Przepust Drogowy na drodze do Bud, żelbet., 1912-1914.

w. ZWIERZYNIEC

117. Leśniczówka, wł. OHRZ i BPN w Białowieży, drewn., 1928.

118. Zespół Strażnic Leśnych, wł. OHRZ i BPN w Białowieży:

a) strażnica I, ob. dom mieszkalny, drewn., l. 30 XX,

b) strażnica II, ob. stodoła, drewn., 1956,

c) obora, ob. dom mieszkalny, drewn., l. 30 XX,

d) stodoła, drewn., l. 30 XX,

e) magazyn, drewn., ok. 1930.

B) Cmentarze:

- w Białowieży: cmentarz przykościelny, cmentarz katolicki, prawosławny i baptystów, zbiorowa mogiła- miejsce straceń z okresu II wojny światowej,
- w Białowieży- Podolany; zbiorowa mogiła z okresu II wojny światowej,
- w Zwierzyńcu: mogiła z okresu II wojny światowej,

C) Stanowiska archeologiczne:

Na terenie gminy występuje 101 stanowisk archeologicznych, w tym 30 na terenie ścisłego Rezerwatu Białowieskiego Parku Narodowego. Orientacyjną ich lokalizację przedstawiono na mapie „uwarunkowań” w skali 1 : 25 000.